

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.102>

## ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ ДО СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

**Перейма Х.О.,**

студентка 3 курсу

факультет прокуратури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0003-2220-8136

**Романюха В.С.,**

студентка 3 курсу

факультет прокуратури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0005-8825-4850

### **Перейма Х.О., Романюха В.С. Інтеграція гендерного підходу до системи запобігання корупції.**

Безперечним фактом є те, що корупція – це одна з найглобальніших світових проблем, яка унеможливує і гальмує ефективний розвиток суспільства та загрожує його стабільності і безпеці. Наслідки корупції не обмежуються тільки економічною сферою, вони поширюються на усі сфери суспільних відносин. Також, як відомо, корупція не є локальним явищем, на сьогодні вона є світовою проблемою, яка підриває засади верховенства права, справедливості, і крім того, негативно впливає на економіку всіх країн. Широка нормативна база міжнародно-правових актів щодо боротьби з корупцією підтверджує бажання світової спільноти подолати цю проблему і досягти всесвітньої антикорупційної системи.

У статті здійснено кримінологічний аналіз корупції у світі на основі гендерного підходу і виокремлено ймовірні причини та умови відмінностей у ставленні до корупції чоловіків і жінок. Автори вивчили особливості наслідків впливу корупції на чоловіків і жінок із точки зору гендерного підходу. Багато науковців наголошують, що корупція по-різному впливає на осіб, які належать до різних гендерів, і це можна спостерігати у всіх сферах діяльності.

У межах цього питання існують різні точки зору щодо того, чи є якісь відмінності у ставленні до корупції чоловіків і жінок, чи навпаки – їхнє ставлення є однаковим. Зокрема під час пошуків істини у цій дилемі, автори провели авторське дослідження, у ході якого було опитано 160 респондентів про їх ставлення до корупції, чи вважають вони, що гендерна нерівність її посилює, кому несе більшу шкоду, та навели

кейси, які мали б прояснити, чи справді гендер і корупція взаємопов'язані. Крім того, авторами було досліджено суспільні відносини, які вибудовуються на різних рівнях людської життєдіяльності, де можуть зародитися корупційні ризики, які певним чином більше впливають або на чоловіків, або на жінок, тобто як наслідок – певна гендерна група стає жертвами гендерно зумовлених наслідків корупції.

Також у статті запропоновано та охарактеризовано механізм упровадження гендерного підходу до системи боротьби з корупцією та окреслено шляхи вдосконалення цієї системи в Україні. Загалом розгляд системи запобігання корупції з точки зору гендерного підходу є запорукою покращення ефективності боротьби з корупцією, адже дозволить задіяти до цього механізму додаткові інструменти та засоби, які мінімізуватимуть корупційні ризики у тих сферах, де можливі дискримінаційні впливи на ґрунті гендерної приналежності.

**Ключові слова:** гендерний підхід, гендерний мейнстримінг, запобігання корупції, чоловіки і жінки, гендерна рівність.

### **Pereima K.O., Romaniukha V.S. Integration of the gender approach to the corruption prevention system.**

It is an indisputable fact that corruption is one of the most global problems, which makes impossible and slows down the effective development of society and threatens its stability and security. The consequences of corruption are not limited to the economic sphere, they extend to all spheres of social relations. Also, as you know, corruption is not a local phenomenon, today it is a global problem that undermines the principles of the rule

of law, justice, and, in addition, negatively affects the economy of all countries. The broad regulatory framework of international legal acts on the fight against corruption confirms the desire of the world community to overcome this problem and achieve a global anti-corruption system.

The article carries out a criminological analysis of corruption in the world based on a gender approach and identifies the probable reasons and conditions for differences in the attitude of men and women to corruption. The authors studied the specifics of the effects of corruption on men and women from the perspective of a gender approach. Many scholars emphasize that corruption has different effects on individuals belonging to different genders, and this can be observed in all spheres of activity.

Within this issue, there are different points of view as to whether there are any differences in the attitude of men and women towards corruption, or vice versa – their attitude is the same. In particular, during the search for the truth in this dilemma, the authors conducted an authors' research, during which 160 respondents were interviewed about their attitude to corruption, whether they believe that gender inequality increases it, who is more harmed, and cited cases that should clarify, whether gender and corruption are really interconnected. In addition, the authors investigated social relations that are built at different levels of human life, where corruption risks can arise, which in a certain way affect either men or women more, that is, as a result, a certain gender group becomes victims of the gender-based consequences of corruption.

The article also proposes and characterizes the mechanism of introducing a gender approach to the anti-corruption system and outlines ways to improve this system in Ukraine. In general, consideration of the system of prevention of corruption from the perspective of a gender approach is the key to improving the effectiveness of the fight against corruption, because it will allow the use of additional tools and means to this mechanism that will minimize corruption risks in those areas where discriminatory effects on the basis of gender are possible.

**Key words:** gender approach, gender mainstreaming, corruption prevention, men and women, gender equality.

**Постановка проблеми.** Гендерний підхід як засіб протидії корупції є новим словом для антикорупційної системи, проте його інтеграція обґрунтована впливом тих явищ, які присутні у суспільстві, зокрема гендерна нерівність, дискримінація за ознакою статі, сексуальні домагання як специфічна форма корупційних діянь, диференційований вплив корупції на різні ген-

дери. Упровадження цього підходу сприятиме викоріненню цих негативних явищ та поживить роботу у сфері запобігання корупції, адже мінімізувати корупційні ризики слід на усіх рівнях людської взаємодії.

**Метою цієї роботи** є дослідження ролі, яку відіграє інтеграція гендерного підходу до системи запобігання корупції, у яких конкретних проявах реалізується гендерний підхід у цій системі, а також визначення механізму впровадження такого підходу.

**Стан опрацювання проблематики.** На сьогодні дослідженню гендерного підходу у контексті системи запобігання корупції приділяється неабияка увага. Це питання вивчали В. Алатас, М. Баур, Е. Бюярнегорд, Л. Венгнерюд, О. Волуйко, Ю. Галустян, І. Зотова, Інститут Крістіана Міхельсона, М. Калітник, Київський міжнародний інститут соціології, Н. Ковальчук, Дж. Ламбсдорф, Г. Литовченко, О. Меркле, Я. Райнбай, М. Рівас, А. Свамі, Р. Свенссон, Х. Стенсьота, Г. Сунг, О. Теплицька, Б. Френк, Н. Шаррон, М. Шен, Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку, організації ООН та ОБСЄ та ін.

**Виклад основного матеріалу.** Перш ніж обговорювати гендерний підхід у системі запобігання корупції, важливо розуміти різницю між термінами «гендер» і «стать», адже досить часто їх плутають і вживають взаємозамінними, що є неправильно.

Підставою для відокремлення поняття гендеру від статі є різниця характеристик і аспектів, які охоплюють ці два терміни. Як зазначає Структура ООН із питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), яка працює у сфері гендерної проблематики, стать – це фізичні та біологічні характеристики, які відрізняють чоловіків і жінок [1].

Натомість під гендером маються на увазі певні соціальні атрибути і можливості, пов'язані з приналежністю до чоловічої або жіночої статі та відносинами між жінками і чоловіками, дівчатами і хлопчиками, а також відносинами жінок і чоловіків між собою. Вони соціально конструюються і засвоюються в процесі соціалізації. Ці можливості, атрибути і відносини є часовими та мінливими, тобто змінюються залежно від контексту і часу. Гендер визначає, що дозволяється, очікується і ціниться в жінці або чоловікові в окремому контексті [2].

У сучасному розумінні гендеру існують різні варіації та ідентифікації, які враховують широкий спектр виборів. На сьогодні вирізняють безліч різновидів гендеру, зокрема бінарні та небінарні. Гендерна бінарність – це ідея або віра в те, що існує лише дві статі: жіноча та чоловіча, які безпосередньо пов'язані з двома статями, жінкою та чоловіком. Небінарний – це загаль-

ний термін для різних гендерних ідентичностей. Деякі небінарні люди можуть ідентифікувати себе і як чоловік, і як жінка, тоді як інші взагалі можуть виходити за межі цих категорій.

Аби дослідити корупцію через призму гендерного підходу і механізм його впровадження необхідно, по-перше, ознайомитися із сутнісним змістом поняття «гендерний підхід», а по-друге, з'ясувати інше важливе визначення, – «гендерний мейнстрімінг».

Гендерний підхід – це концепція, яка визнає та враховує соціокультурні відмінності між чоловіками та жінками, а також визнає, як ці відмінності можуть впливати на їхні можливості, права, обов'язки та статус у суспільстві.

Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок 1995 року схвалила гендерний мейнстрімінг як критичний і стратегічний підхід до досягнення зобов'язань щодо гендерної рівності [3].

У свою чергу, 1977 року Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) у своїх висновках окреслила гендерний мейнстрімінг наступним чином: оцінення наслідків для чоловіків і жінок, які настануть від усіх запланованих змін і кроків, зокрема із законодавством, політикою або програмами, у кожній сфері і на кожному рівні. Тобто це – стратегія, яка зосереджується на тому, щоб чоловічий та жіночий досвід і проблеми обов'язково враховувалися під час підготовки, реалізації, моніторингу й оцінки політики та програм в усіх сферах для уникнення нерівності [4].

Ці узгоджені висновки встановили деякі основні загальні принципи мейнстрімінгу, наприклад, що відповідальність за реалізацію його стратегії є загальносистемною і лежить на найвищих рівнях в агентствах, департаментах, фондах та комісіях; і повинні бути встановлені адекватні механізми підзвітності для моніторингу прогресу. Початкові визначення проблем в усіх сферах діяльності мають виконуватися у такий спосіб, аби була можливість діагностувати гендерні відмінності та диспропорції, крім того, ніколи не слід робити припущення про те, що проблеми є нейтральними з точки зору гендерної рівності. Гендерний аналіз завжди повинен проводитися, окремо або як частина існуючого аналізу.

Гендерний мейнстрімінг не тягне за собою розробку окремих жіночих проєктів у рамках робочих програм або навіть жіночих компонентів у рамках існуючих заходів у робочих програмах. Він вимагає, щоб увага приділялася гендерним перспективам як невід'ємній частині всіх заходів у всіх програмах [5].

Звертаючись до українського законодавства, можна побачити, що схоже визначення з тим, яке зазначене у висновках ЕКОСОП,

закріплено на позначення поняття гендерного підходу в наказі Мінсоцполітики «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів» [6]. Там зазначено, що гендерний підхід передбачає врахування інтересів і досвіду чоловіків і жінок як невід'ємної складової впровадження відповідної політики і програм у кожній сфері, аби жінки і чоловіки отримували рівні блага.

Одним з досліджуваних нами аспектів є пошук відповіді на питання, чи справді корупція та гендерна нерівність є взаємопов'язаними. Перший крок до відповіді на це питання полягає у тому, щоб просто порівняти дані країни щодо корупції з даними про гендерну нерівність.

Для того, щоб проаналізувати зміни рівня корупції, застосовується показник «Індекс сприйняття корупції» (CPI), який формує міжнародна організація Transparency International, починаючи ще з 1995 року. Він має вигляд щорічного рейтингу країн світу, який розподіляє їх за шкалою від мінімальної оцінки – 0 балів (найбільш високий рівень корупції) до максимальної – 100 балів (найбільш низький рівень корупції), беручи за основу сприйняття рівня корумпованості державного сектору [7].

У табл. 1 ми навели індекси гендерної нерівності (GII) і сприйняття корупції та порівняли їх для дев'яти країн світу станом на 2021 рік (четвертий і шостий стовпчики відповідно). Аналізуючи дані табл. 1, можна дійти чіткого висновку, що країни, які мають низький GIІ, відповідно є менш корумпованими. Це прямо простежується з індексу сприйняття корупції, за яким перші десять країн у рейтингу CPI набрали 80–88 балів. Водночас щодо України спостерігається набагато гірша ситуація, адже дані показують, що як показник корупції, так і показник гендерної нерівності є високим. Але варто наголосити, що така кореляція лише показує, що вища гендерна нерівність спостерігається разом із більш високим рівнем корупції, але вона не контролює інші пояснювальні змінні і не говорить, чим це зумовлено.

Також для того, аби порівняти зміни рівня життя у різних країнах, використовується індекс людського розвитку – показник середніх досягнень у ключових аспектах людського розвитку, а саме: гідний рівень життя, освіченість і довголіття. Цей індекс був розроблений, аби наголосити, що люди та їхні здібності мають виступати головним критерієм при оцінці розвитку країни [8]. Країни, які є першими у цьому рейтингу, мають також і низькі показники GIІ. Спираючись на це, можна зробити висновок про те, що гендерна політика істотно впливає на соціальне становище громадян у суспільстві і на розвиток країни загалом.

Таблиця 1

№ п/п	Країна	Рейтинг країн за GII	Індекс гендерної нерівності	Рейтинг країн за CPI	CPI
1	Данія	9	0,013	1	88
2	Швейцарія	1	0,018	7	84
3	Швеція	2	0,023	4	85
4	Нідерланди	6	0,025	8	82
5	Фінляндія	7	0,033	1	88
6	Німеччина	10	0,073	10	80
7	Франція	11	0,083	22	71
8	Велика Британія	4	0,098	11	78
9	<b>Україна</b>	<b>49</b>	<b>0,200</b>	<b>122</b>	<b>32</b>

Два дослідження Доллар та ін. (2001) [9] і Свами та ін. (2001) [10] більш ретельно досліджували кореляцію. Перше дослідження включало контроль за громадянськими свободами, доходами та освітою і виявило, що найнижчий рівень корупції дійсно був пов'язаний з більшою часткою жінок у парламентах. Свами та ін. дійшли того ж висновку, одночасно показавши, що нижчий рівень корупції приходить разом із більшою кількістю жінок на керівних посадах у державному управлінні та більшою часткою жінок у робочій силі. Отримана політична рекомендація Світового банку в 2001 році підтвердила, що збільшення участі жінок у суспільному надбанні зменшить корупцію [11].

Перш ніж розглядати конкретні відмінності в корупційній поведінці між жінками та чоловіками, корисно переглянути існуючі докази гендерних відмінностей загалом. Експериментальне дослідження, розглянуте в Кросон і Гнізі (2009), встановило деякі досить надійні висновки в різних контекстах: порівняно з чоловіками, жінки більш схильні до ризику (за винятком жінок-менеджерів), більш чутливі до соціальних сигналів, менш конкурентно-спроможні, більш альтруїстичні та більш схильні до співпраці, але вони також, як правило, менш довірливі та демонструють більш гнучкі етичні стандарти) [12].

У наявному дослідженні питання про те, чи існують гендерні відмінності щодо корупції, розділено на три конкретні аспекти: гендерні відмінності у ставленні до корупції, у прийнятті та наданні хабарів.

Що стосується ставлення, відповіді на опитування свідчать про те, що жінки демонструють меншу толерантність до корупції. Наприклад, Свами та ін. (2001), використовуючи дані мікроопитування бізнес-фірм у Грузії, показали, що фірма значно рідше повідомляє про запити на неофіційні платежі державних службовців, коли

власником є жінка [13]. Чи неохоче державні чиновники в Грузії просять у жінок у приватному секторі хабарі, знаючи, що вони засуджують корупцію і рідше платять? Автори не розмірковують з цього питання. Їхнє дослідження, однак, також показало, що дані Огляду цінностей світу вказують на те, що жінки менш толерантні до поведінки, яку можна охарактеризувати як корумповану.

Протягом грудня 2023 – січня 2024 нами було проведено авторське дослідження, у ході якого ми опитали 160 респондентів щодо взаємозв'язку гендерного аспекту і корупції. На питання про те, чи ставляться чоловіки і жінки до корупції по-різному, 57,7% опитуваних відповіли «ні», 42,3% – «так». Результати відповідей на питання «Чи вважаєте Ви, що чоловіки більш схильні до корупції, ніж жінки?» зводяться до 62% – «ні», 38% – «так».

Щодо прийняття хабарів, дослідження свідчить, що жінки рідше приймають хабарі, ніж чоловіки, коли існує ризик санкцій. Крім того, жінки можуть прийняти хабар, але не відповідають взаємністю, тобто вони є опортуністичними. Зазвичай коли хтось платить хабар, він або вона очікує відповідної послуги у відповідь. Оскільки корупційні угоди не підлягають виконанню законом, опортунізм є інерційною загрозою для корупційних транзакцій. Дійсно, багато корупційних угод зазнають невдачі через конфлікти між сторонами.

Тоді хто надійніші корумповані партнери: чоловіки чи жінки? В експерименті Ламбсдорф і Френк (2011) помітили, що жінки-держслужбовці менш схильні відповідати взаємністю, і, таким чином, є менш надійними корумпованими партнерами [14] Автори показують, що цей результат підтверджується даними Барометра світової корупції 2009 року: чоловіки більш впевнені, що хабарі будуть взаємними. Це та-

кож підтверджується Рівас (2013), хоча вона не могла знайти жодних чітких відмінностей між жінками та чоловіками щодо їхньої схильності приймати хабарі, проте жінки в її експерименті значно частіше поводитися опортуністично, тобто приймали хабар, не надаючи відповідної послуги [15].

У нашому опитуванні на питання «Якби було викрито причетність до корупції відомої жінки, а за рік до того з'ясувалося б, що відомий чоловік зробив точнісінько те саме, чи була б реакція суспільства однаковою в обох випадках?» ми отримали такі відповіді: 55,8% – «ні», 42% – «так», крім того, були зазначені інші варіанти, наприклад, що стаття не має значення, або, приміром, що тут відіграє роль інститут репутації, тобто хто має вигідніше становище, той мінімізує для себе негативні наслідки. Також була висунута теза, що реагування суспільства буде різним через суб'єктивні думки оточуючих. І справді, ми погоджуємося, що, якщо брати усереднену реакцію суспільства, то, імовірно, причетність жінки до корупції викликало б більше обурення, адже це – незвичне явище саме через меншість жінок у керівних органах. У цьому випадку ми можемо спостерігати диференціацію механізмів осоромлення і соціальних реакцій навколо гендерних аспектів корупції.

Стосовно надання хабарів вищезазначена дослідниця Рівас виявила, що чоловіки частіше пропонують хабарі, до того ж, хабарі, які пропонують чоловіки, є більш високими, ніж ті, які пропонують жінки. Також авторка вважає, що і чоловіки, і жінки пропонують більш високі хабарі чоловікам, ніж жінкам. Крім того, у опитуванні ми не дарма вказали досить цікавий кейс: «На Вашу думку, якщо патрульна поліціантка зупинить водія за порушення закону, то чи буде вірогідність того, що водій надасть їй неправомірну вигоду більшою, ніж якби замість неї водія зупинив її колега-чоловік?». 81% обрали відповідь «ні», 15% – «так», решта вважають, що стаття у цій ситуації не має значення. У цьому контексті слід наголосити, що в Україні поліція вважалася одним із найбільш корумпованих соціальних інститутів, проте реформа 2015 року створила нову поліцію, яка спрямована на ліквідацію корупції та свавілля із правоохоронної системи нашої країни. Було доведено, що жінки рідше безпідставно застосовують силові методи, що часто можна помітити у чоловіків-поліціантів. Також вважається, що збільшення кількості жінок у поліції зменшило рівень корупції [16].

Усі ці дані зводяться до таких теорій: жінки за своєю природою чесніші, ніж чоловіки; жінки меншою мірою схильні до ризику, ніж чоловіки; виборці більш безжальні до корумпованих жінок-політиків, і це чинить відразливий ефект

на останніх. Одне з новітніх досліджень припускає, що причинно-наслідкові зв'язки діють в обох напрямках: нижчі рівні корупції ведуть до вищого ступеня залучення жінок до політики та навпаки.

Наступним аспектом, який доцільно висвітлити, є пошук відмінних і спільних рис у впливах корупції на чоловіків і жінок. Насамперед варто зазначити, що від корупції страждають усі: як чоловіки, так і жінки. Для багатьох науковців відкритим залишається питання: хто страждає більше, хто менше, а можливо, вплив корупції однаковий для всіх, тому відколи постали диспути навколо цієї проблематики, було проведено багато досліджень, які не завжди мають однакові показники, проте єдиний висновок – жінки та чоловіки страждають по-різному. У ході дослідження цієї теми, на запитання «Корупція несе більшу шкоду чоловікам, ніж жінкам?» опитані респонденти дали відповідь: так – 70%, ні – 17%, обом – 8%, також серед відповідей були: народу і суспільству загалом, а стаття не має значення – 4%, небінарним особам – 1%.

Еріка Сієрра та Фредерік Бем в рамках співпраці з U4, ресурсним центром, що займається питаннями боротьби з корупцією, та Chr. Michelson Institute розглянули цю проблематику та припускають, що жінки страждають більше та інакше, ніж чоловіки. Жінки можуть потерпати від корупції як безпосередньо, так і опосередковано, тобто залежно від конкретних умов, бути прямими чи непрямими жертвами. Автори підкреслюють, що через обмежену кількість емпіричних даних результати стверджують, що страждає більше чоловіків, ніж жінок, проте проведені опитування не завжди охоплюють показники щодо сексуального вимагання, не відображають наявну нерівність і культурні фактори, що впливають на стосунки між чоловіками та жінками. Також наголошується, що позиція, за якою жінки страждають більше за чоловіків, може базуватися на широкому узагальненні, що теж є неправильним, однак очевидним залишається факт, що жінки страждають в особливо жахливий спосіб [17].

Швецькими науковцями з Гетеборзького університету при вивченні впливу гендеру на корупцію було наголошено на важливості врахування видів корупції під час проведення досліджень, адже існує тенденція використовувати лише сукупні показники, що фіксують загальний рівень корупції, а це становить перешкоду для теоретичного осмислення. Зокрема у своїй статті вони взяли за основу два види корупції: побутову, яка полягає у здійсненні дрібних операцій щодо надання державних послуг; та велику корупцію, тобто незаконні операції на найвищих рівнях публічної служби, що включає великі проекти в секторі державного управлін-

ня, закупівлі та фінансові вигоди для топчиновників і приватних еліт. Науковці зазначили, що найчастіше саме жінки потерпають від дрібної корупції під час отримання освітніх, медичних та інших соціальних послуг, адже пов'язані з цією сферою більше, ніж чоловіки, у зв'язку з вихованням дітей та веденням домашнього господарства, тому мінімізація цього виду корупції буде радше розглядатися позитивним явищем щодо жіноцтва [18].

У регіональному звіті «Населення та розвиток: забезпечення прав та вибору» про виконання Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку в регіоні ЄЕК ООН зазначається, що жінки частіше, ніж чоловіки, стикаються з бідністю та соціальною ізоляцією у будь-якому віці. Більше, ніж кожна четверта жінка віком старше 75 років, перебуває під загрозою бідності або соціальної ізоляції, що відображає кумулятивний вплив нерівності у працевлаштуванні та доходах жінок протягом усього життя. Жінки та дівчата віком від 16 до 24 років є групою найбільшого ризику, що свідчить про вищий рівень безробіття серед молоді та більшу частку молодих жінок, ніж молодих чоловіків, які не працюють чи не навчаються [19, с.166]. Таким чином, вважаємо, що невідгідне матеріальне становище жінок у багатьох сферах суспільного життя робить їх більш вразливими до корупції на противагу чоловікам, які можуть мати більшу владу, кращий захист і доступ до системи правосуддя.

Корупційні дії можуть виражатися в найрізноманітніших формах, зокрема в такій специфічній як сексуальне домагання, жертвами якого найчастіше стають жінки. У правовому змісті статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. закріплене поняття «неправомірна вигода», під яким, зокрема розуміють будь-який інший вид нематеріального чи негрошового характеру, який обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних підстав [20].

Сексуальні вимагання стали розглядати як різновид корупційних діянь не так давно, і першими, хто вжив термін «sextortion» у такому контексті, була Міжнародна асоціація жінок-суддів (IAWJ), які провели дослідження і виявили, що цей тип корупції є «поширеною, глобальною проблемою з далекосяжними наслідками» [21, с. 7].

Міжнародна асоціація жінок-суддів запропонувала декілька визначень поняттю «сексторція», зокрема – це зловживання владою з метою отримання сексуальної вигоди, та найбільш влучне на нашу думку, що це – форма корупції, де валютою хабаря є секс, а не гроші. Варто звернути увагу і на те, що сексторцію або ж сексуальне вимагання необхідно відрізнити від інших видів сексуального насильства, адже

його особливістю є наявність двох компонентів: корупційного, який полягає у діях особи, яка використовує свої повноваження для власної вигоди, та сексуального, тобто схиляння особи до небажаної статевої взаємодії, починаючи від статевого акту і закінчуючи оголенням інтимних частин тіла, за умови, що такі дії повинні кваліфікуватися як зловживання владою, здійснюватися задля отримання або надання певної вигоди та під психологічним примусом [22, с. 19-20].

Сексторція як корупційне явище може виникати у різних сферах суспільної діяльності, зокрема освітній. Асоціація юридичних клінік України у 2021-2022 роках створила проєкт «Антикорупційний комплаєнс у вищих навчальних закладах: від визначення ризиків до їх подолання», де провела дослідження на основі аналізу інформації з відкритих джерел, ЗМІ, соціальних мереж, попередніх результатів досліджень українських та іноземних колег, даних загальнонаціонального опитування українських студентів, крім того, проведено моніторинг та оцінювання корупційних ризиків у ЗВО за методологією, розробленою НАЗК. Результати аналізу виявили 55 корупційних ризиків у чотирьох основних сферах організації вищої школи: навчальний процес, наукова діяльність, адміністративна діяльність та партнерство закладів вищої освіти із зовнішніми партнерами. На базі розширеного реєстру експерти сформуvalи перелік із 25 корупційних ризиків, які є найбільш типовими для сучасної системи вищої освіти в Україні, зокрема ризиком № 10 визнано зловживання службовим становищем у формі сексуальних домагань із боку викладачів чи адміністрації університету за позитивні оцінки чи протекторат [23, с. 5].

У державах із політичною нестабільністю та крихкою економікою, які потерпають від збройних конфліктів, природних катастроф чи стають ареалом поширення небезпечних вірусних захворювань, корупція становить пряму загрозу для дотримання прав людини.

Скандальною для Всесвітньої Організації охорони здоров'я (ВООЗ) стала історія, коли громадськість довідалася, що під час смертельної епідемії Еболи у Конго співробітники, які були направлені туди з гуманітарною місією, чинили сексуальне насильство над сотнею жінок. За свідченнями жертв, вони змушені були вступати у статеві зносини зі співробітниками ВООЗ, щоб отримати роботу. Для допомоги жертвам ВООЗ виділила по 250 доларів щонайменше 104 жінкам у Конго, які стверджували, що зазнали сексуального насильства або експлуатації з боку чиновників, які борються з поширенням Еболи, проте найабсурднішим є те, що отримати ці виплати можна тільки за умови проход-

ження навчальних курсів, які мають допомогти розпочати «діяльність, що приносить дохід» [24]. Випадки, коли жінки під впливом тяжких обставин змушені погоджуватися на такі злочинні пропозиції задля порятунку життя, є непоодинокими. Як показують дослідження, жінки частіше страждають від руйнівного впливу корупції на гуманітарну допомогу, бо надзвичайні ситуації накладають додатковий тягар, оскільки вони часто зобов'язані шукати притулок, їжу та воду, а також належного догляду та захисту для своїх сімей. Таким чином, гендерна роль жінок як «берегинь сім'ї» в таких кризових ситуаціях робить їх основними об'єктами корупції, що відбувається на етапі надання послуг [25, с. 2].

Як проголошує Конвенція ООН проти корупції, ратифікована Україною від 18 жовтня 2006 року, у главі 2 про заходи запобігання корупції статтею 5: кожна держава повинна прагнути до встановлення і заохочення ефективних видів практики, спрямованих на запобігання корупції. Найперше це пов'язано із впровадженням ефективною скоординованою політикою протидії корупції, що відповідатиме принципам правової системи держави та ґрунтуватиметься на засадах правопорядку, належного управління, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності [26].

Таким чином, маємо підставу вважати, що інтеграція гендерних підходів, по-перше, повинна міститися в переліку комплексних засобів, що передбачені у чинній антикорупційній політиці України, адже, як було висвітлено у нашій статті, корупція має диференційований вплив на гендери, що лише посилює нерівність між ними та стає на заваді вільного розвитку будь-якого індивіда, а по-друге, ця тема заслуговує на більшу увагу з боку громадськості, тому що, як показало проведене опитування, більшість респондентів не до кінця усвідомлюють різницю впливу корупції на чоловіків та жінок, а це не сприяє формуванню суспільного запиту та політичної волі для удосконалення сфери запобігання корупції щодо гендерно чутливих питань.

В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки серед проблем формування та реалізації державної антикорупційної політики зокрема названо нестачу повних, об'єктивних і достовірних даних про запобігання та протидію корупції в Україні, що призводить до викривленого сприйняття населенням причин корупції, її рівня, ефективності антикорупційних інституцій та інші проблемні питання, які пов'язані з конкретними секторами [27]. Ці та інші чинники впливають на те, що гендерно зумовлені наслідки корупції дотепер залишаються невідомими для більшості, крім того, не проводяться всеукраїнські дослідження, які могли б виявити гендерні впливи корупції в Україні, і чим довше

ця тема залишається в тіні, тим більшими стають корупційні ризики. Доцільним є передбачити в Антикорупційній стратегії положення, що зазначатимуть такі ризики як проблему, пропонуватимуть шляхи вирішення та очікувані стратегічні результати, що матимуть відповідне закріплення у законодавстві з питань протидії корупції.

Активне залучення жінок до громадського та політичного життя країни може закласти ряд позитивних змін. Дослідження гендерного питання в контексті боротьби з корупцією показало, що збільшення жінок у представницьких органах має вплив щодо зниження рівня дрібної корупції, тому що жінки, приходячи до влади, першочергово докладають зусиль для покращення надання державних послуг, які стосуються повсякденного життя жінок, наприклад, політика в галузі сім'ї та охорони здоров'я, таке явище ще називають «механізмом жіночого інтересу» [18].

Міранда Р.Л. вважає, що жінкам зазвичай відведена роль у комітетах із соціальних питань сім'ї, соціально незахищених груп населення та культури, у той час, як в інших сферах, таких як економіка, фінанси, місцеве самоврядування, закордонні справи, юстиція та оборона, роль жінок мінімальна. Крім того, авторка підкреслює, що жіноцтву надається обмежена сфера впливу на загальні проблеми нації, яка виражається в тому, що жінки рідше займають керівні посади, окрім соціальних сфер, але є певні винятки в судовій системі, де жінки частіше обіймають посади голів суду, проте мають менший доступ до Верховного суду [28, с. 7].

Подібна тенденція присутня в українських реаліях, наприклад, лише у п'яти з двадцяти трьох комітетів Верховної Ради України IX скликання на період січня 2024 року жінки обіймають посади голів комітетів, зокрема – це комітет із питань антикорупційної політики, бюджету, інтеграції України до Європейського Союзу, організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, соціальної політики та захисту прав ветеранів. Якщо не зважати на кількісні показники, можна відмітити, що жінки представлені у пріоритетних напрямках державної політики України, проте паритет залишається за чоловіками.

Варто звернути увагу і на те, що факт зростання числа жінок серед політиків та державних службовців може мати й зворотну сторону, тобто не сприяти боротьбі з корупцією, а навпаки – долучати їх до корупційних схем і збільшувати ризик зловживання владою в особистих цілях, тому повинен існувати інститут громадянського суспільства, який виступатиме в особі контролера.

Інтеграція гендерних підходів потребує залучення комплексних засобів. По-перше, впровад-

ження гендерно-правової експертизи або аудиту гендерної рівності щодо актів, віднесених до антикорупційного законодавства. Такий засіб спрямовуватиметься на пошук чинників, що сприяють породженню гендерної дискримінації у різних сферах, внаслідок чого можуть виникати корупційні ризики. По-друге, запровадження гендерного бюджетування у сфері запобігання корупції, тобто планування бюджету, що ґрунтуватиметься на оцінці гендерних потреб та фінансуванні гендерно-орієнтованих антикорупційних програм. Ці заходи можуть бути реалізовані на структурному рівні за прикладом Австрії, де гендерне формування бюджету закріплено в конституції. По-третє, залучення наукових інституцій до вивчення гендерного питання у системі запобігання корупції, а також долучення цієї тематики до освітніх програм у закладах вищої освіти, що повинно сприяти розвитку антикорупційної освіти в Україні. По-четверте, розробка та впровадження гендерно чутливих систем подання скарг, головною метою яких є отримання від громадян заяв про вчинення державними службовцями чи політиками корупційних злочинів на ґрунті дискримінації. По-п'яте, розширення прав і можливостей жінок через інституційну підтримку, що дозволить їм ефективно сприяти виконанню поставлених завдань.

**Висновки.** Гендерна рівність є ознакою зміцнення демократії в усьому світі, тому останніми десятиліттями ця тема є досить популярною та часто досліджуваною. Інтерпретація понять «гендер», «гендерний мейнстрімінг», «гендерний підхід» крізь призму різноманітних контекстів є поширеною практикою серед науковців, які намагаються виявити співвідношення між проблемними питаннями та цими явищами. Питання боротьби з корупцією не стало винятком, тому на сьогодні налічується понад сотня досліджень впливу корупції на чоловіків та жінок, різниці у їхньому ставленні, потерпанні від негативних наслідків та аналіз досить контраверсійного формулювання «чи є жінки менш корумпованими, ніж чоловіки».

Гендерний підхід у системі запобігання корупції – це механізм, першочерговою метою якого є досягнення рівних можливостей для чоловіків та жінок, забезпечення доступу до влади та ресурсів, запобігання дискримінації, що можливо досягнути за умови інтеграції гендерних аспектів у антикорупційну політику, які складаються із сукупності відповідних засобів та способів профілактичного та попереджувального характеру. Підкреслюємо важливість законодавчої регламентації гендерних підходів, зокрема через внесення відповідних змін до Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, запровадження гендерного бюджетування та дер-

жавної підтримки проєктів, які займатимуться дослідженням цієї проблематики.

Актуальність цього методу обумовлена необхідністю індивідуалізації заходів запобігання і виявлення корупційних ризиків та формування інформаційних кампаній нетерпимості до корупції, а також врахування цих особливостей допоможе розвитку антикорупційному просвітництву та культурі, що є важливим та необхідним для позитивних змін.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gender Equality Glossary (Глосарій із гендерної рівності): UN Women Training Centre eLearning Campus (2017) Доступно за посиланням: <https://training-centre.unwomen.org/mod/glossary/view.php?id=36&mode=letter&hook=S&s%20ortkey=&sortorder=asc>.
2. Concepts and definitions. Gender Mainstreaming: An Overview : UN Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2001). Доступно за посиланням: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsanddefinitions.htm>.
3. *Report of the Fourth World Conference on Women. Beijing, 4–15 September 1995. United Nations. New York, 1996.* Інтернет-джерело: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20E.pdf> (дата звернення: 04.01.2024).
4. Gender mainstreaming : report of the economic and social council for 1997 (A/52/3, 18 September 1997). URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/csw/GMS.PDF> (дата звернення: 03.01.2024).
5. Fourth World Conference on Women : Action for Equality, Development and Peace 4–15 September 1995 – Beijing, China. Інтернет-джерело: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/official.htm> (дата звернення: 09.01.2024).
6. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів : Наказ; Мінсоцполітики України від 07.02.2020 № 86 Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0211-20> (дата звернення: 03.01.2024).
7. Індекс сприйняття корупції-2021: Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryynyattya-koruptsiyi-2021/> (дата звернення: 07.01.2024).
8. Human Development Index : Human Development Reports. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (дата звернення: 08.01.2024).



9. Dollar, D., R. Fisman, and R. Gatti. 2001. "Are women really the 'fairer' sex? Corruption and women in government." *Journal of Economic Behavior & Organization* 46 (4): 423–429.
10. Swamy, A., S. Knack, Y. Lee, and O. Azfar. 2001. "Gender and Corruption." *Journal of Development Economics* 64 (1): 25–55.
11. World Bank. 2001. *Engendering development through gender equality in rights, resources, and voice*. New York: World Bank-Oxford University Press.
12. Croson, Rachel, and Uri Gneezy (2009). *Gender Differences in Preferences*. *Journal of Economic Literature*, т. 47, вип. 2 (червень), р. 448–474.
13. Swamy, A., S. Knack, Y. Lee, and O. Azfar. 2001. "Gender and Corruption." *Journal of Development Economics* 64 (1): 25–55.
14. Lambsdorff, J.G., and B. Frank. 2011. "Corrupt Reciprocity – Experimental Evidence on a Men's Game." *International Review of Law and Economics* 31 (2): 116–125.
15. Rivas, M.F. 2013. "An experiment on corruption and gender." *Bulletin of Economic Research* 65 (1): 10–42.
16. Корупція очима жінок і чоловіків [Електронний ресурс] : Дослідження та Звіт у рамках проекту «Прозорість і доброчесність публічного сектору», який виконується Програмою розвитку ООН в Україні. Режим доступу: [https://update.com.ua/zhizn\\_tag/koruptcia-ta-gendernapervnst\\_n4218/](https://update.com.ua/zhizn_tag/koruptcia-ta-gendernapervnst_n4218/) (дата звернення: 12.01.2024).
17. Sierra, E.; Boehm, F.; (2015) *The gendered impact of corruption: Who suffers more – men or women?* Bergen: U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute (U4 Brief null). Режим доступу: <https://www.u4.no/publications/the-gendered-impact-of-corruption-who-suffers-more-men-or-women> (дата звернення: 12.01.2024).
18. Bauhr, M., Charron, N. and Wängnerud, L. (2019), *Exclusion or interests? Why females in elected office reduce petty and grand corruption*. *European Journal of Political Research*, 58: 1043–1065. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12300> (дата звернення: 14.01.2024).
19. *Ensuring Rights and Choices amid Demographic Change Report on the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development in the UNECE Region*: <https://eeca.unfpa.org/en/node/164949> (дата звернення: 14.01.2024).
20. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18> (дата звернення: 10.01.2024).
21. Transparency International. 2020. *Breaking the Silence Around Sextortion: The Links between Power, Sex and Corruption*. Available at: [https://images.transparency-cdn.org/images/2020\\_Report\\_BreakingSilenceAroundSextortion\\_English.pdf](https://images.transparency-cdn.org/images/2020_Report_BreakingSilenceAroundSextortion_English.pdf) (дата звернення 15.01.2024).
22. IAWJ, Marval O'Farrell Mairal, Thomson Reuters Foundation (2015), "Combating Sextortion: A Comparative Study of Laws to Prosecute Corruption Involving Sexual Exploitation".
23. *Корупційні ризики у вищій освіті. ТОП 25: Стратегічний аналіз корупційних ризиків, авторський колектив, відповідальна експертка Марія ЦИП'ЯЩУК*. Київ: Національне агентство з питань запобігання корупції, Асоціація юридичних клінік України, 2022. 106 с.
24. World Health Organization *Paid Sexual Abuse Victims in Congo \$250 Each, Per Internal Report BY MARIA CHENG (AP NOVEMBER 14, 2023)*. 2023 TIME USA. URL: <https://time.com/6334782/sexual-abuse-who-drc-congo/> (дата звернення 16.01.2024).
25. Chêne Marie *Gender and corruption in humanitarian assistance: U4 Expert Answer (Number: 223)*. Transparency International, 2009. URL: <https://www.u4.no/publications/gender-and-corruption-in-humanitarian-assistance.pdf> (дата звернення: 16.01.2024).
26. *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос) : Конвенція; ООН від 31.10.2003 Верховна Рада України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_c16](https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c16) (дата звернення: 10.01.2024).
27. *Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України; Стратегія від 20.06.2022 № 2322-IX Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2322-20> (дата звернення: 10.01.2024).
28. Miranda R.L. *Impact of women's participation and Leadership on outcomes //Prepared for the UN Department of Economic and Social Affairs (DESA), Division for the Advancement of Women (DAW), Expert Group Meeting on «Equal participation of women and men in decisionmaking processes, with particular emphasis on political participation and Leadership*. 2005.